IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 20 Issue 01 April 2026

MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASALARIDA BOLA SOTSALIZATSIYASI SHART- SHAROITLARI. (TOSHKENT SHAHRI MISOLIDA)

Xidirova Dilobar Yorqin qizi
Mirzo Ulug‘bek nomidagi
O‘zbekiston Milliy Universiteti Tarix fakulteti,
Etnografiya,etnologiya va antropologiya mutaxassisligi
2-kurs magistranti dilobarxidirova6@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada maktabgacha ta’lim muassasalarida bola sotsializatsiyasining mazmuni va unga ta’sir etuvchi ijtimoiy hamda madaniy omillar etnologik va sotsiologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Toshkent shahri misolida bolalarning jamiyatga moslashuvi jarayonida oila, ta’lim muassasasi va mahalla muhitining o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, milliy qadriyatlar, an’analar va urbanizatsiya jarayonlarining bola shaxsining shakllanishiga ko‘rsatadigan ta’siri ilmiy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tizimida samarali sotsializatsiya shart-sharoitlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: maktabgacha ta’lim, sotsializatsiya, etnologik yondashuv, sotsiologik tahlil, ijtimoiy muhit, milliy qadriyatlar, urbanizatsiya, Toshkent shahri.

АННОТАЦИЯ: В данной научной статье рассматриваются условия социализации детей в дошкольных образовательных учреждениях с позиции этнологического и социологического подходов. На примере города Ташкента анализируется влияние семьи, образовательной среды и махалли на процесс адаптации ребенка в обществе. Особое внимание уделяется роли национальных традиций, культурных ценностей и процессов урбанизации в формировании личности ребенка. Полученные результаты могут быть использованы для совершенствования условий социализации в системе дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, социализация, этнологический подход, социологический анализ, социальная среда, национальные ценности, урбанизация, город Ташкент.

ANNOTATION: This scientific article examines the conditions of child socialization in preschool educational institutions from ethnological and sociological perspectives. Using the example of Tashkent city, the study analyzes the role of family, educational environment, and community (mahalla) in the process of a child's adaptation to society. Special attention is given to the influence of national traditions, cultural values, and urbanization on the formation of a child's personality. The findings contribute to improving effective socialization conditions in the preschool education system.

Keywords: preschool education, socialization, ethnological approach, sociological analysis, social environment, national values, urbanization, Tashkent city.

Kirish.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida inson kapitalini shakllantirish jarayoni tobora erta yosh bosqichlaridan boshlanishi bilan ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha ta’lim tizimi nafaqat bilim va ko‘nikmalarni beruvchi muhim bo‘g‘in, balki bola shaxsining ijtimoiylashuvi, ya’ni sotsializatsiyasi amalga oshadigan asosiy ijtimoiy institutlardan biri sifatida qaraladi. Bola aynan maktabgacha yosh davrida jamiyatning ijtimoiy me’yorlari,

qadriyatlari, xulq-atvor qoidalari hamda madaniy tajribasini o‘zlashtira boshlaydi. Bu jarayon esa bevosita muayyan ijtimoiy, madaniy va hududiy shart-sharoitlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Sotsializatsiya jarayonini ilmiy jihatdan tahlil qilishda etnologik va sotsiologik yondashuvlar alohida ahamiyatga ega. Etnologik yondashuv bolaning milliy-madaniy muhitda shakllanishini, an’analar, urf-odatlar, til va qadriyatlarning uning ijtimoiy identifikatsiyasiga ta’sirini o‘rganishga qaratilgan bo‘lsa, sotsiologik yondashuv esa ijtimoiy institutlar — oila, ta’lim muassasasi, mahalla va tengdoshlar guruhi orqali kechadigan o‘zaro munosabatlar tizimini tahlil etadi. Ushbu ikki yondashuvning uyg‘unligi bola sotsializatsiyasini kompleks tarzda yoritish imkonini beradi. Toshkent shahri misolida mazkur muammoni o‘rganish alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki poytaxt sharoitida urbanizatsiya jarayonlarining jadalligi, aholi turmush tarzining dinamikligi, madaniy xilma-xillik va ijtimoiy stratifikatsiya darajasi yuqoriligi bolalar sotsializatsiyasining o‘ziga xos modelini shakllantiradi. Bir tomondan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion ta’lim muhitining kengayishi bolalarning ijtimoiy tajribasini boyitayotgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, an’anaviy ijtimoiy nazorat mexanizmlarining nisbatan zaiflashuvi ularning ijtimoiylashuv jarayoniga yangi chaqiriqlarni yuzaga keltirmoqda. Maktabgacha ta’lim muassasalarida bola sotsializatsiyasi samaradorligi ko‘p jihatdan ta’lim-tarbiya jarayonining tashkil etilish darajasi, pedagogik yondashuvlar, oila bilan hamkorlik, shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg‘un holda singdirilishiga bog‘liqdir. Shu bilan birga, bolalarning individual xususiyatlari, psixologik rivojlanish darajasi hamda ijtimoiy muhit bilan o‘zaro aloqalari ushbu jarayonning murakkab va ko‘p qirrali ekanligini ko‘rsatadi.

Mazkur ilmiy maqolaning maqsadi — maktabgacha ta’lim muassasalarida bola sotsializatsiyasi uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlarni etnologik va sotsiologik nuqtayi nazardan tahlil qilish hamda Toshkent shahri misolida ushbu jarayonning o‘ziga xos jihatlarini ochib berishdan iborat. Tadqiqot doirasida bola sotsializatsiyasiga ta’sir etuvchi asosiy omillar, jumladan, oila muhiti, ta’lim muassasasi, mahalla institutining roli, milliy qadriyatlar va urbanizatsiya jarayonlarining o‘zaro ta’siri ilmiy asosda yoritiladi.

Asosiy qism.

1. Bola sotsializatsiyasining nazariy-metodologik asoslari (etnologik va sotsiologik yondashuvlar)

Bola sotsializatsiyasi — bu uning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy tajribani o‘zlashtirishi hamda ijtimoiy rollarni egallashi jarayonidir. Ushbu jarayon maktabgacha yosh davrida ayniqsa faol kechadi, chunki aynan shu bosqichda bola shaxsining asosiy ijtimoiy-psixologik xususiyatlari shakllanadi. Sotsiologik nuqtayi nazardan sotsializatsiya ijtimoiy institutlar orqali amalga oshadigan tizimli jarayon sifatida qaraladi. Bu jarayonda oila, maktabgacha ta’lim muassasasi, mahalla va tengdoshlar guruhi muhim vositachilar sifatida ishtirok etadi. Etnologik yondashuv esa sotsializatsiyani milliy-madaniy kontekstda tahlil qiladi. Har bir jamiyatda mavjud bo‘lgan an’ana, urf-odat, qadriyat va madaniy normalar bola tarbiyasining mazmunini belgilab beradi. O‘zbek jamiyatida, xususan Toshkent sharoitida bolalar tarbiyasida kattalarga hurmat, jamoaviylik, mehmondo‘stlik kabi qadriyatlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shu bois sotsializatsiya jarayonini samarali tashkil etish uchun milliy madaniy komponentlarni pedagogik jarayonga integratsiya qilish zarur hisoblanadi.

2. Maktabgacha ta’lim muassasalarida sotsializatsiya jarayonining institutsional omillari

Maktabgacha ta’lim muassasalari bola sotsializatsiyasining ikkilamchi, biroq tizimli bosqichi hisoblanadi. Bu muassasalarda bolalar tartib-intizom, ijtimoiy me’yorlarga rioya qilish,

jamoada o‘zini tutish kabi ko‘nikmalarni o‘zlashtiradi. Pedagogik jarayonning mazmuni, metod va shakllari sotsializatsiya samaradorligini belgilovchi asosiy omillardandir. Zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida interfaol metodlar, rolli o‘yinlar, kommunikativ mashg‘ulotlar orqali bolalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, tarbiyachilarning kasbiy kompetentligi, ularning bolalar bilan individual yondashuv asosida ishlashi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagog va bola o‘rtasidagi ijobiy muloqot muhiti bolalarning ijtimoiylashuv darajasini sezilarli darajada oshiradi.

3. Oila va mahalla institutining bola sotsializatsiyasidagi o‘rni

Bola sotsializatsiyasining birlamchi bosqichi oilada shakllanadi. Oila bolaning ilk ijtimoiy tajribani egallashida, til, xulq-atvor va qadriyatlarni o‘zlashtirishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Toshkent shahri sharoitida oilaviy tarbiya an’anaviy va zamonaviy elementlarning uyg‘unligi bilan tavsiflanadi. Bu esa bolalarning ijtimoiylashuv jarayoniga ijobiy va ba’zan murakkab ta’sir ko‘rsatadi. Mahalla instituti esa o‘ziga xos ijtimoiy nazorat va qo‘llab-quvvatlash tizimi sifatida bola sotsializatsiyasida muhim o‘rin tutadi. Mahalladagi ijtimoiy munosabatlar, jamoaviy tadbirlar, an’anaviy marosimlar bolalarda jamoaga mansublik hissini shakllantiradi. Shu bois oila, mahalla va maktabgacha ta’lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlik sotsializatsiya samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

4. Urbanizatsiya va zamonaviy ijtimoiy omillarning ta’siri (Toshkent shahri misolida)

Toshkent shahri sharoitida urbanizatsiya jarayonlari bola sotsializatsiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shaharlashuv natijasida ijtimoiy aloqalar tizimi murakkablashib, an’anaviy qadriyatlar bilan zamonaviy hayot tarzi o‘rtasida muayyan tafovutlar yuzaga kelmoqda. Axborot texnologiyalarining keng tarqalishi, raqamli muhitning kuchayishi bolalarning ijtimoiylashuv jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

5. Bola sotsializatsiyasini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari

Maktabgacha ta’lim muassasalarida bola sotsializatsiyasini samarali tashkil etish uchun bir qator pedagogik va ijtimoiy shart-sharoitlarni yaratish talab etiladi. Jumladan, ta’lim jarayoniga milliy qadriyatlarni integratsiya qilish, bolalarda ijtimoiy faoliyatni rag‘batlantiruvchi muhit yaratish, oila bilan tizimli hamkorlikni yo‘lga qo‘yish zarur. Shuningdek, pedagog kadrlarning malakasini oshirish, innovatsion metodlarni joriy etish, bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy hamkorlikni kengaytirish, ya’ni maktabgacha ta’lim muassasalari, oila va mahalla o‘rtasidagi uzviy aloqalarni mustahkamlash esa sotsializatsiya jarayonining barqarorligini ta’minlaydi.

Umuman olganda, bola sotsializatsiyasi ko‘p omilli va murakkab jarayon bo‘lib, uni samarali boshqarish uchun etnologik va sotsiologik yondashuvlarning uyg‘unligi muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa.

Mazkur tadqiqot maktabgacha ta’lim muassasalarida bola sotsializatsiyasi jarayonini etnologik va sotsiologik yondashuvlar asosida kompleks tahlil qilishga bag‘ishlandi. O‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, sotsializatsiya bolaning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan ko‘p bosqichli va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u nafaqat ta’lim muassasasi doirasida, balki kengroq ijtimoiy-madaniy muhitda amalga oshadi. Tadqiqot natijalari maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuvi jarayonida oila, maktabgacha ta’lim muassasasi va mahalla institutlari o‘zaro uzviy bog‘liq holda faoliyat yuritishini tasdiqladi. Ayniqsa, oila birlamchi sotsializatsiya muhiti sifatida bola shaxsining asosiy ijtimoiy

xususiyatlarini shakllantiradi, maktabgacha ta’lim muassasalari esa bu jarayonni tizimli va maqsadli ravishda davom ettiradi. Mahalla esa ijtimoiy nazorat va jamoaviy qadriyatlarni singdiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Etnologik yondashuv asosida olib borilgan tahlillar milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an’analarning bola sotsializatsiyasidagi beqiyos o‘rnini ochib berdi. Shu bilan birga, sotsiologik yondashuv ijtimoiy institutlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar va ularning bola rivojiga ta’sir mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi. Ushbu ikki yondashuvning uyg‘unligi sotsializatsiya jarayonini chuqurroq anglash va uni samarali tashkil etish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Toshkent shahri misolida olib borilgan tahlillar urbanizatsiya, raqamli muhit va ijtimoiy transformatsiya jarayonlarining bola sotsializatsiyasiga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Bir tomondan, zamonaviy shahar muhiti bolalarning ijtimoiy tajribasini kengaytiradi, innovatsion bilim va ko‘nikmalarni egallashiga imkon yaratadi. Ikkinchi tomondan esa, an’anaviy ijtimoiy aloqalarning nisbatan zaiflashuvi, individualizmning kuchayishi kabi omillar sotsializatsiya jarayonida muayyan muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Mavlonova R.A. Umumiy pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 320 b.

2. Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 256 b.

3. To‘xtaxodjayeva M.X. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2017. – 304 b.

4. Qodirova F.R. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2020. – 280 b.

5. Nishonova Z.T., Alimuhamedova D. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 240 b.

6. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Noshir, 2019. – 220 b.

7. Abdullayeva B.C., Namazbaeva L.Z. Maktabgacha ta’limda tajriba va eksperimentlar. – Toshkent: Evrika NMU, 2022. – 180 b.

8. Ermatova G.N. Maktabgacha ta’lim menejmenti. – Toshkent: Bookmany print, 2022. – 200 b.

9. Alimova U., Nyutonova X.L. Maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhitning ta’siri // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. – №3. – B. 45–50.

10. Saydullayeva M. Maktabgacha ta’lim faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari // Pedagoglar.uz ilmiy to‘plam. – 2023. – №24. – B. 49–52.